

A százéves Irodalomtörténet és humántudományi folyóirataink az új évezredben

Az irodalomtudományi folyóiratok a humántudományi infrastruktúra alapvető fontosságú intézményei, amelyeknek döntő szerepük van a tudományos nyilvánosság megteremtésében, a szakmai kérdésekről folyó diskurzus tematizálásában, a tudományterület alakításában, a kutatói megbecsülés és presztízs mértékének kifejezésre juttatásában, a minőségelvű publikációs esélyegyenlőség biztosításában, a diszciplína utánpótlásának kiválasztásában és szakmai szocializációjában egyaránt.

A fenti megállapítások olyan triviális evidenciák, hogy egy, ezeket a tételeket tárgyalni kívánó írást első pillantásra nemcsak elkészíteni tűnik feleslegesnek, hanem még elkezdni is. A magam az utóbbi években megszerzett jó néhány tapasztalata azonban arra figyelmeztet, hogy semmi efféle kijelentés nem felesleges. Saját publikációs gyakorlatunk is átalakult némileg, sokkal inkább pedig az a környezet, amelyben folyóiratainkat működtetjük.

Mindannyiunk tapasztalata, hogy mostanában úgyszólván megszámlálhatatlan évfordulós köszöntőkötet számára kéri a hozzájárulásunkat, minek folytán a monográfia és a tematikus alapokon megszerkesztett tanulmánykötet mellett óriási teret hódított magának a többnyire vegyes tartalmú, a benne foglalt tanulmányok bizonyos mértékű tematikai és minőségi esetlegességével jellemezhető gyűjtőkötet. Már olyan reflexióval is bírunk, amely okkal teszi szóvá e műfaj hátrányait:¹ a lektorálás gyakran elmarad bennük, összeállítóik sem jutnak fel minden esetben a professzionális szerkesztői munka magaslati pontjára, a hozott anyag alkalmi összetételén pedig eleve kevés esetben van módjuk lényegesen változtatni, a kötetek általában nem kerülnek országos terjesztésre, a beavatottak, az érintettek szűk körén kívül gyakran megszerzhetetlenek lesznek, így a bennük közzétett eredmények ismertsége és hatása messze nem optimális, hasznosulásuk helyett gyakran diskurzuszárványok létrejötté az eredmény, amelyeket csak egy-egy egyszerűs tanulóanyagban vagy monográfiafejezetként, évekkel később megismételt közlés tud valamelyest újradinamizálni. Az MTA (ma már MTA BTK) Irodalomtudományi Intézetében dolgozó munkatársak éven-

¹ NÉMETH S. Katalin, *Az emlékkönyvek hasznáról és káráról*, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum (29) 2006, 199–210.

kénti összesített publikációs tevékenységére némi rálátással bírva azt mondhatom, hogy e nyilvánvaló és köztudott diszfunkciók ellenére jelentős hányadot hasított ki magának az elmúlt években ez az egyenetlen műfaj. Ezért volt némiképp megnyugtató a közelmúltban arról hallani, hogy a 2010-es, 2011-es években a trend előbb lassan, majd elég markánsan megfordult, és ismét a hagyományos tudományos folyóiratokban közzétett publikációk száma mutat nagy számbeli fölényt. Azért lehet őszintén örülni ennek a változásnak, mert az előbbi hiánylista minden tétele a visszájára fordítva sorolható fel az igényes folyóirat-kultúra jellemzőjeként: szakfolyóiratainkat szigorú következetességgel lektoráltatjuk (a *peer review* rendszere hagyományainkból is következik, de ma már formálisan is megkívánt kritérium a nemzetközi folyóirat-adatbázisokban való regisztrálás, az impakt faktorok számítása és az intézményes jelentőség felmérése során), szerkesztőik a szöveggondozás olyan eljárásait ismerik, amelyek engesztelhetetlen igényességű és következetességű alkalmazásával szinte csodákat tudnak tenni még a kevésbé rendszeres és fegyelmezett kéziratokkal is, az egyes lapszámok anyaga gondos válogatás, csoportosítás nyomán áll össze, az egymás mellé helyezés gyakran többletjelentésekhez juttatja az írásokat, a terjesztés pedig fennakadás nélkül zajlik, nemcsak az országon belül, hanem a külföldi előfizetők számára is; e publikációs fórumok bevezetett referenciapontoknak számítanak, amelyeket folyamatosan fenntartott szakmai érdeklődés kísér és vitat meg, sőt a lapszámok anyaga ma már – valamilyes józan késleltetéssel – rendszeresen frissített szerkesztőségi archívumokban vagy repozitóriumokban a digitális olvasás számára is elérhető. Gondolom, érzékelhető volt, hogy az utóbbi sajátosságokkal az Irodalomtörténet című folyóiratot is jellemeztem, mint szakmánk referenciapontjainak egyikét, amelyet minden korábbinál megnyugtatóbb állapotban talál fennállásának százéves évfordulója, mind világosan kivehető szakmai arculata, mind elkészítésének technikai folyamata tekintetében.

Szakmai arculat? Magam voltam tanúja mintegy két esztendővel ezelőtt, hogy az akadémia egy vezető tisztségviselője némi értetlenségének adott hangot, amikor egy olyan listán, amelyen a tudományterületünkön legrangosabbnak számító publikációs fórumokat rendszereztük, egymás mellett, sőt történetesen betűrendi egymásutánban pillantotta meg az Irodalomtörténet és az Irodalomtörténeti Közlemények címét. Magyarázatra szorult – és nem is késlekedtünk a magyarázattal – az a körülmény, hogy a szakmai pluralitás, az érvényes módszertanok legitim választéka még abban az esetben is megkívánna, szinte előírná efféle párhuzamos publikációs fórumok működtetését, ha nem lenne különböző alapítójuk, fenntartójuk és jogi helyzetük, egyenként is tiszteletet parancsoló múltjuk és hagyományuk, kialakult és egymástól világosan megkülönböztethető szakmai orientációjuk, ennek következtében tagolt olvasóközönségük és annak velük kapcsolatos elvárásai, mindennek eredményeképpen pedig a maguk egyediségében markáns diskurzuserővel rendelkező helyük és szerepük a magyarországi irodalomtudományban. De hiszen más alkalommal hasonlóképpen kellett elmagyaráznunk, sőt védelmeznünk olyan trivialisításokat is, hogy mind a tanulmányozott tárgy természete, mind a vele foglalatosságotól összetétele bizonyosan hosszabb időn át megkívánja még, hogy bármily költséghatékony volna is a megtakarítás szép példaként elgondolni azt, azért mégse csak online publikációként, hanem nyomtatott alakban is

megjelenjünk; hogy diszciplínánkban kevésbé életszerű a kutatókra terhelt költségviselésből fenntartott folyóiratokat gondolni el, sőt szakmánkban a honoráriumfizetés tartozik a legalábbis félévszázados tradíciók közé; meg hogy az olyan ősrégi folyóirat-évfolyamok, amelyek megjelenése óta *horribile dictu* már több évtized eltelt, a humántudományok számára nem a raktár mélyére vagy a padlásra száműzendő, rosszabb esetben a zúzdában újrahasznosítandó materiális entitások, hanem legmegbecsültebb kultúrjavaink, amelyek folyamatosan a használatunkban vannak, és amelyeknek a háttértörténetét – hogy hermeneutikai belátásokra utaljak – nem lehet befejezetté nyilvánítani, őket összességében avultnak minősíteni, pontosabb, érvényesebb modellekkel hiánytalanul meghaladni, diszkreditálni, illegitimnek tekinteni vagy lezárni. Végző soron arról van szó, hogy humántudományi folyóirat-kultúránk, miközben a nemzeti kulturális örökség – az irodalomtudomány esetében többnyire a textuális, bár az újabb trendek által részint kultúratudományi, részint mediális vetületében is láttatott örökség – tudományos tanulmányozását végzi, maga is a nemzeti kulturális örökség részévé válik, amelynek nem is az archiválása, nyilvántartása és megőrzése a legfontosabb küldetésünk, hanem dialógusban tartása, újabb és újabb horizontokban való felnyitása, és így a saját kérdéseink megválaszolására, de akár feltételére való képességünk kulcsaként való ráismerésünk.

Akár egy évtizeddel ezelőtt is azt lehetett volna gondolni, hogy ezek a belátások axiomatikus koordinátrapontok a magyar szellemi élet számára, amelyek nem szorulnak további bizonyításra, hanem a mindenki által implicit módon belátott és elismert közös szemléleti rendszer vitathatatlan alapelemei. Túl a kétezres évek első évtizedén, tapasztalataink birtokában, azt kell rögzítenem, hogy ma sokkal rosszabbnak és reménytelenebbnek tűnik a helyzet. Ha a nyilvánvaló, a triviális, az evidens dolgokat nem szögezzük le időről időre teljes határozottsággal – olykor, ha a szükség úgy hozza, akár konfrontatív formában –, könnyen olyan közegben találhatjuk magunkat, amelyben nemhogy megkérdőjelezzük őket, hanem a közismereti tudás hallgatólagosan feltételezett konszenzusaként tagadják a szükségességüket, az időszükségüket, de még a létezésüket is.

Ezért – ezért is – fontos, hogy legyenek megállóhelyek, kontemplációs időszakok, ünnepnapok intézményes működésünk kereteihez kapcsolódóan is. Egy nagy presztízsű, olvasott, idézett folyóirat századik születésnapja feltétlenül ilyen megálló, ilyen ünnep. Valójában olyan specialistaért kiált, aki el tudja végezni azt a szakszerű műveletet, ami által a történet médiumából a történet tárgya lesz, egy arculattal, szakaszokkal, fordulópontokkal, törekvésekkel jellemezhető intézmény története jelenhetik meg a narrációban. Az ilyen értelemtulajdonítás, történetteremtés nagyszerű példákkal van jelen irodalomtudományi hagyományunkban, a bennük markáns vonásokkal megrajzolt tudománytörténeti öszképek annak a szemléleti és módszertani iskolának is a törzsszövegei, amelyet hosszú ideje kritikátörténeti vizsgálatnak nevezünk.² Magam csak nagyon korlátozottan vagyok alkalmas rá, hogy akár csak

² Csak egyetlen szövegre utalok, az Irodalomtörténeti Közlemények alapításának századik évfordulója alkalmából megjelent áttekintésre: NÉMETH G. Béla, *Az Irodalomtörténeti Közlemények száz éve*, ItK (95) 1991, 579–587.

utalásokban felidézhetném az Irodalomtörténet legerősebb pozíciójú, leginkább iskolateremtő szövegeinek történetét. Tapasztalati belátásként hivatkozhatom arra, hogy már vagy jó ötven esztendeje elsősorban a 19–20. századi és a kortárs magyar irodalom történeti kutatásában helyezhető el a folyóirat centrális pozíciója, az utóbbi évtized pedig igen markánsra rajzolta azt az arcét, amely az irodalomelméleti és részben kultúratudományi irányzatok újabb világtrendjeivel szembesíti a történeti kutatásokat, nagyszerű terepet kínálva demonstratív célú és tétű esettanulmányok megjelentetésének, a módszertani kísérletezésnek, új beszédmódoknak és diskurzuszpozícióknak. A méltatásra érdemes kínálat olyan bőséges, hogy jelenleg még minden válogatás csakis személyes és szubjektív lehet, és majd csak az a majdani specialista lesz a kivétel, aki a folyóirat összes szövegének egésze ismeretében vállalkozhatik a történet elmondására. Számára a folyóirat majd a történeti leírás tárgya lesz, számunkra azonban általában nem az, hanem írásaink fóruma, így életünk és gondolkodásunk szerves, természetes terepe, közege.

Így nemigen lehet mást tenni, mint a hatástörténeti megszólítottágnak szolgáltatni ki magunkat, amikor megemlítek néhány olyan tanulmányt, amelyek számomra az Irodalomtörténet évszázados kínálatából valamiért különös fontosságot nyertek vagy nyernek. Ilyeneket a folyóirat minden periódusából tudok mutatni, még az ötvenes évek újraindulásának érthető módon ma korlátozottabb dialógusképességű kínálatából is kiragogy például Bán Imre 1958-as Antonio Guevara-tanulmánya,³ amelynek megállapításaihoz csak a közelmúltban kezdtünk el érdemi új elemeket hozzátenni a politikaelméleti tétű magyarországi késő-renaisszansz irodalom forrásairól és jellegéről. Hosszú ideig morfondíroztam – persze jó két évtizeddel később – azon az 1971-es tanulmányán is, amelyben a magyar barokk prózairodalom stilisztikai szempontú tagolására tett kísérletet,⁴ de ugyanezen töprengett az a múlt évezred végén TDK-dolgozatot író debreceni hallgató is, Tasi Réka,⁵ aki azóta a kérdéskör legautentikusabb fiatal kutatójaként szerzett elismerést. Egyetemi éveim kötelező olvasmányaként emlékszem R. Várkonyi Ágnesnek arra a – később monográfiává továbbfejlesztett – tanulmányára, amelyben meglepő eredményre jutott a tekintetben, kivel és hogyan is „társalkodott” 1664-ben a Murányi Vénus.⁶ Egy másik nevezetes Gyöngyösi-tanulmány, Kibédi Varga Áron 1983-as írása⁷ pedig éppenséggel egy egész kutatástörténeti korszakot meghatározó, paradigmatis jelentőségű kutatói gondolkodásmód egyik első hazai fecskéje volt, amely az irodalmi művek szövegeivel szembesítette a retorikaelméleti gondolkodás kora újkori előírásait, és amelynek kitörölhetetlen nyomai az ELTE elsőéves hallgatójaként vésődtek belém. Az első olyan

³ BÁN Imre, „Fejedelmeknek serkentő órája”, It (46) 1958, 360–373. (Lásd még: Uő., *Eszmék és stílusok. Irodalmi tanulmányok*, Akadémiai, Budapest, 1976, 140–156.)

⁴ BÁN Imre, *A magyar barokk próza változatai*, It (53) 1971, 473–500. (Lásd még: Uő., *Eszmék és stílusok...*, 186–202.)

⁵ TASI Réka, *Retoricitás és popularitás Csúzy Zsigmond prédikációiban*, ItK (104) 2000, 695–724.

⁶ R. VÁRKONYI Ágnes, *Márssal társalkodó Murányi Vénus 1664-ben*, It (62) 1980, 77–104.; R. VÁRKONYI Ágnes, *A rejtőzködő Murányi Vénus*, Helikon, Budapest, 1987.

⁷ KIBÉDI VARGA Áron, *Retorika, poétika, műfajok: Gyöngyösi István költői világa*, It (65) 1983, 545–591. (Lásd még: Uő., *Szavak, világok*, Jelenkor, Pécs, 1998, 179–191.)

Irodalomtörténetbeli írás, amelynek megszületéséről személyesen tanúskodhatom, professzorom, Tarnai Andor Turóczi-Trostler Józsefet méltató 1986. évi szövege volt.⁸ A kora újkori prédikációirodalmat és kegyességi műfajokat feldolgozó tanulmányokban különösen bővelkedett az a periódus (már a kétezres évek elejénél tartunk), amikor a folyóiratot a debreceni műhelyben szerkesztették. Kétségkívül jelentős szemléleti és orientációs fordulatot hozott ehhez képest az a változás, amikor az Irodalomtörténet jelenlegi gondviselőihez, az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetéből kikerülő szerkesztőihez és professzionális kiadójához került. Az új periódus alig számba vehetően gazdag és tagolt repertoárjából ezúttal csak azt emelhetem ki, hogy markáns megnyilatkozásokkal, mediális kultúrtechnikaként sikerült újrapozicionálni azt a tudományterületet, a filológiát,⁹ amelyről a közelmúltban magam is olyan véleményt fogalmaztam meg,¹⁰ hogy a filológiai értelemtulajdonítás történeteként megnyíló horizontból feltáruló irodalomtörténetet jelenleg hasonló potenciál birtokában látom állni a nemzetközi diskurzusban, mint a retorikatörténeti szempontú vizsgálati módszereket jó húsz esztendeje. A filológiai-textológiai érdeklődés és módszertan persze korábban sem kerülte el a folyóirat hasábjait: Kerényi Ferenc olyan tanulmányt publikált itt 1995-ben,¹¹ amely máig szinte egyedüliként tárgyalja a hazai szakirodalomban azokat az elvárásokat, amelyeknek a teljesítése megkívánható a gondozott szövegű népszerű kiadások sajtó alá rendezőitől; a Textológiai Munkabizottság pedig e hasábjakon jelentette meg 2004-ben a tudományos kiadások (így többek között a kritikai kiadás) kritériumait rögzítő, ma is érvényes alapelveit,¹² amelyeknek közzététele alkalmából a hazai textológiai gyakorlat áttekintésének egész tematikus folyóiratszámot szentelt a szerkesztőség.

Ez a néhány adat szálanalmasan kevés még abból a szempontból is, hogy a futólag érintett tárgyterületekről és problémakörökről bármily vázlatos képet adjon, nemhogy a folyóirat elmúlt éveit, évtizedeit és immár évszázadát lehetne velük jellemezni. De úgy gondolom, nincs szükség mentegetőzésre, sőt inkább azt kell megállapítanunk, hogy rendben van ez így, a publikációk kimeríthetetlen bőségben áradnak a maguk medrében, szerzőik, lektoraik, szerkesztőik (fő-, felelős, korszak-, rovat-, olvasó- meg egyéb szerkesztőik) végzik a dolgukat. Az Irodalomtörténet is, akár csak a kerek születésnapot ünneplő kollégáink, meg fogja kapni a maga évfordulós köszöntőketét,

⁸ TARNAI Andor, *Turóczi-Trostler József emlékezete*, It (71) 1989, 846–850.

⁹ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A hermeneutikai kolosszus és a mediális megkülönböztetés – avagy szövegtudomány-e (még) a filológia?*, It (89) 2008, 188–222. (Lásd még: *Filológia – interpretáció – médiatörténet*, szerk. KELEMEN Pál – KULCSÁR-SZABÓ Zoltán – SIMON Artila – TVERDOTA György, Ráció, Budapest, 2009, 13–55.; ill. Uő., *Megkülönböztetések: Médium és jelentés az irodalmi modernségben*, Akadémiai, Budapest, 2010, 40–78.) KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Filológia az irodalom előtt?*, It (89) 2008, 323–346. (Lásd még: *Filológia – interpretáció – médiatörténet*, 222–250.)

¹⁰ KECSKEMÉTI GÁBOR, *A humanista filológiai hagyomány és Magyarország = Filológia és textológia a régi magyar irodalomban: Tudományos konferencia*, Miskolc, 2011. május 25–28., szerk. KECSKEMÉTI GÁBOR – TASI Réka, Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Miskolc, 2012, 13–51.

¹¹ KERÉNYI Ferenc, *A magyar klasszikusok népszerű kiadásának néhány szövegtani kérdéséről*, It (76) 1995, 295–312.

¹² *Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához*, It (85) 2004, 328–330.

és az bizony nem lesz más, mint ünnepi évfolyamának egésze. Egy hasonló periodika irányítójaként tudom magam is, hogy ez a mű, az ilyesfajta művek – a folyóiratok, az intézményes publikációs fórumok – mindig munkában vannak, de sohasem készülnek el; tudom, hogy teljességükre, lezártságukra gondolni sem lehet; és tudom, hogy nagy volna ott a baj, ahol a hozam kimerését a véghezvitel reális reményével meg lehetne kísérelni, egyáltalán el lehetne gondolni. Nem, nem fogjuk látni a torkolatot, sőt el kell fogadnunk, hogy ennek az áradó folyamnak nincs torkolata, de életformánk és hivatásunk, hogy mindvégig úton legyünk vele és benne, az irodalomtudományi diskurzus meglábolhatatlan mélységű és sodrású habjain.

Szeretettel köszöntöm eminens fontosságú irodalmi intézményeink egyikét.